

АДМЕТНАЯ ЛЕКСІКА Ў СТРУКТУРЫ БЕЛАРУСКІХ ДОБРАЗЫЧЛІВЫХ І ЗЛАМОЎНЫХ ПАЖАДАННЯЎ: НАЗВЫ ХВАРОБ¹

DISTINCTIVE VOCABULARY IN THE STRUCTURE OF BELARUSIAN BENEVOLENT AND MALICIOUS WISHES: NAMES OF DISEASES

П. Д. Ліхтаровіч

P. D. Likhtarovich

*Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка;
Навук. кір. – Н. П. Лобань, канд. філал. навук, дацэнт*

У артыкуле акрэслена адметная лексіка ў структуры беларускіх добразычлівых і зламоўных пажаданняў, прынамсі аналізуюцца некаторыя назвы хвароб і іх варыятыўнасць у складзе беларускіх выслоўяў; прыводзяцца лексічныя паралелі з іншых моў.

The article outlines the distinctive vocabulary in the structure of Belarusian benevolent and malicious wishes, at least analyzes some names of diseases and their variability in the composition of Belarusian sayings; lexical parallels from other languages are given.

Ключавыя словы: добразычлівыя і зламоўныя пажаданны; адметная лексіка; назвы хвароб; немач; скула; трасца; чэмер; здыхата (здыхач).

Keywords: benevolent and malicious wishes; distinctive vocabulary; names of diseases.

Новае тысячагоддзе, – як адзначае С. Запрудскі, – дало беларускай лексікаграфіі слоўнікі новага тыпу, так званыя слоўнікі адметнай лексікі [4]. Да такога тыпу слоўнікаў можна аднесці “Тлумачальны слоўнік адметнай лексікі ў творах Якуба Коласа” Г. Арашонкавай і Н. Чабатар (2003 г.) і “Словасклад: слоўнік адметнай лексікі” А. Каўруса (2013 г.). Што трэба разумець пад паняццем адметная лексіка? Якая лексіка будзе адметнай? Трэба адзначыць, што адназначнага тлумачэння гэтага паняцця на сённяшні дзень не існуе. Лічыцца, што *адметная лексіка* – гэта лексіка, не ўключаная ў слоўнікі агульнай мовы. Яна нярэдка сустракаецца ў творах класікаў, дзе ўяўляе сабой уласна пісьменніцкія або проста наватворы, у народных гаворках; частка слоў уяўляюць сабой рэшткі лексікі літаратурнай мовы першай паловы ХХ стагоддзя і г.д. Але пад тэрмінам *адметная лексіка* разумеюць таксама і адметнасць словаўжывання таго ці іншага аўтара, у тым ліку лексічную адметнасць і народных моўных адзінак, якімі, напрыклад, з’яўляюцца ўстойлівыя выслоўі – добразычлівыя і зламоўныя пажаданны. Няма сумненняў, так званая *адметная лексіка* – гэта сапраўдны скарб беларускай мовы, які заслугоўвае ўвагі і пільнага аналізу. У артыкуле звернем увагу на ўжыванне некаторых адметных назваў хвароб у беларускіх добразычлівых і зламоўных пажаданнях.

Было заўважана, што беларускія добразычлівыя і зламоўныя выслоўі насычаны рознымі лексічнымі адзінкамі, пры дапамозе якіх перадаюцца адпаведныя адносіны, пачуцці, эмоцыі таго, хто гаворыць, жадае добра або зла. Сярод іх вылучаюцца канатацыйная, дыялектная, размоўная, аказіянальная лексіка, словы з адметнымі словаўтваральнымі асаблівасцямі і інш.

Цікаваць выклікаюць разнастайныя назвы хвароб, якія даволі часта сустракаюцца ў пажаданнях добра і зла і надаюць выказванню эмацыйную афарбоўку. Не ўсе словы з’яўляюцца агульнаразумелымі, таму ёсць патрэба ў акрэсленні іх семантыкі і этымалогіі.

У беларускіх гаворках часта можна пачуць такія выказванні: *Бадай ты чэмеру наеўся! А няхай на цябе чэмер найдзець! Чэмер конская цябе забей!* [3, с. 237]. Слова

¹ Артыкул падрыхтаваны пры фінансавай падтрымцы Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь.

чэмер (тое, што і *чамярыца*) тлумачыцца ў ТСБМ як ‘травяністая ядавітая лугавая расліна сямейства лілейных, якая выкарыстоўваецца ў медыцыне’ [9, с. 292]. У слоўніку М. Фасмера чытаем: “*Чэмер* – гэта галаўны боль, боль у жываце, конская хвароба” [11]. Заўважым, у беларускім слоўніку *чэмер* не падаецца як хвароба людзей і мае зусім іншае значэнне, але ў пажаданнях, праклёнах, рэалізуецца і адно, і другое значэнні.

Нярэдка ў пажаданнях сустракаецца слова *немач* (*немарач*): *А няхай яго немач якая! Ах, каб цябе немарач узяла! Каб цябе немач забрала!* Рыгор Барадулін у “Вушацкім словазборы” адлюстроўвае два значэнні гэтага слова. Першае – ‘безздараўе, хвароба’ [1]. Менавіта з такім значэннем слова *немач* сустракаецца ў беларускіх праклёнах, але ёсць і другое значэнне: *немач* – ‘адваротнае помачы’. ТСБМ слова *немач* падае з двума значэннямі: 1. Разм. Недамаганне, слабасць; хвароба. 2. Гора, няшчасце [8, с. 374]. Як бачым, і ў літаратурнай мове слова *немач* сустракаецца з тым самым значэннем, што і ў народных выслоўях – ‘хвароба’.

Старабеларуская лексіка з’яўляецца крыніцай цікавых назваў. Да прыкладу возьмем слова *скула*. У беларускіх зламоўных пажаданнях можна сустрэць розныя варыянты гэтай назвы хваробы – *скула*, *скуллё*, *скулле*: *Скулку з’еш!* *Скуллё табе ў вушы!* *Скулля табе!* *Скулу табе на язык!* [3, с. 234]. У слоўніку старабеларускага лексікону яно падаецца са значэннем ‘рана, гной, хвароба’ [5]. У тлумачальным слоўніку беларускай мовы гэтае слова падаецца з падобным значэннем: ‘гноены нарыў, фурункул’ [7, с. 189]. У слоўніку М. Фасмера тлумачыцца як ‘хваравітае новаўтварэнне, уздуцце ў тканінах арганізма (пухліна)’. Вядома яно і ў чэшскай мове, але са значэннем ‘трэшчына’. Паходжанне назвы да канца незразумелае. Ёсць меркаванне, што слова *скула* са значэннем ‘трэшчына’ ў працэсе пераасэнсавання, змянення набыло новае значэнне – ‘рана, нарыў’ [11].

У творы М. Чарота “Мікітаў лапаць” героі часта кажуць адзін аднаму: “*Трасца табе ў бок!*” І ў гаворках нярэдка можна пачуць такія выказванні, як *Трасцы на цябе не было!* *Трасца тваёй матары!* [9]. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы падае гэта слова з трыма значэннямі: 1. Разм. Тое, што і ліхаманка, малярыя. 2. Пра што-н. няпэўнае, невядомае, нядобра і пад. 3. Ужываецца з адмоўным адценнем у сэнсе: нічога не атрымаецца, не выйдзе і пад. [8, с. 514]. Як бачым, слова *трасца* мнагазначнае. Гэта можна заўважыць і ў некаторых выслоўях, напрыклад: *Няхай табе трасца з хваробай!*, дзе *трасца* стаіць побач з *хваробай* і абазначае нешта наогул нядобрае Яно таксама сінанімічнае слову *трасучка* (тое ж, што і *ліхаманка*), *трасучка* – гэта і ‘дрыжыкі ад хвалявання’ [8, с. 514]. Параўн.: *Як у трасцы кідае* – здзеклівы выраз пра вельмі раззлаванага чалавека; *Дрыжыць як трасца трасе* – так казалі пра таго, хто дрыжыць ад страху, холаду або нейкіх іншых перажыванняў; *Худы як трасца* – гаварылі пра вельмі худога, хваравітага чалавека; *Трасца на яго галаву* – ужываецца як вокліч, якім выказваецца здзіўленне ці пагроза [8, с. 515]. Сустракаецца гэта назва хваробы і ў пажаданнях-адказах гасцям: *Ніхай табе самому трасца* — на Лагойшчыне так адказваюць таму, хто, прыйшоўшы ў хату, вітаецца словам «Здрасьцьвя», быццам ён тутэйшым людзям зычыць хваробу трасцу [2]. Такім чынам, як бачым, слова *трасца* мае не адно значэнне, але ўсе яны маюць адмоўную канатацыйную афарбоўку.

У найбольш эмацыйныя, напружаныя моманты людзі выказвалі ў праклёнах жаданне смерці, але, напрыклад, замест слова *смерць*, казалі: *А каб на вас здыхач!* *Здыхаты на цябе няма!* *Каб на цябе здыхата прыйшла!* *Здыхата, здыхач* – гэта размоўныя лексічныя адзінкі, якія выкарыстоўваюцца замест слова *смерць*, маюць больш зняважлівую эмацыянальную афарбоўку. У ТСБМ слова *здыхата* падаецца са значэннем: разм. ‘павальная гібель жывёлы ад якой-небудзь хваробы; мор’ [6,

с. 466]. Такія пажаданні з'яўляюцца сінанімічнымі да больш грубых пажаданняў тыпу: *Каб ты здох! Каб ты здох і род твой звёўся!* [3, с. 217].

Беларускія зычэнні вылучаюцца адметнай, разнастайнай лексікай, якая дапамагае больш дакладна выказаць эмоцыі, пачуцці, даць экспрэсіўную ацэнку суб'екту маўлення. На аснове прааналізаванага матэрыялу, можна заўважыць, што адметная лексіка – гэта не толькі лексіка, адсутная ў агульным слоўніку, гэта таксама тыя словы, тыя назвы, якія з'яўляюцца больш вобразнымі, арыгінальнымі або малавядомымі. Некаторыя з гэтых слоў – народныя, аказаліся за бортам нарматыўнай беларускай мовы. Безумоўна, пералічаныя тут словы-назвы хвароб – невялічкая кропля ў моры моўных асаблівасцяў добразычлівых і зламоўных пажаданняў. І ўжо толькі па іх ужыванні добра відаць, што лексічны склад беларускіх устойлівых выслоўяў вельмі адметны, а збор і вывучэнне саміх выслоўяў дазваляць захаваць спецыфічную частку беларускага слоўнага багацця.

Бібліяграфічны спіс

1. Барадулін, Р. І. Вушацкі словазбор [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: https://knihi.com/none/Vusacki_slovazbor_Ryhora_Varadulina.html#7. – Дата доступу: 10.03.2022.
2. Варлыга, А. Прыказкі Лагойшчыны / А. Варлыга. – Н'ю-Ёрк–Мюнхен : Выданне Фундацыі ім. Пётры Крэчэўскага, 1966. – 112 с.
3. Выслоўі / [Склад., сістэматызацыя тэкстаў, уступ, артыкул і камент. М. Я. Грынבלата. // рэд. тома А. С. Фядосік]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1979. – 520 с.
4. Запрудскі С. Як нам рэарганізаваць слоўнік? або Пра “адметную” і не вельмі лексіку [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://gazeta.arche.by/article/369.html>. – Дата доступу: 10.03.2022.
5. Старабеларускі лексікон: Падручны перакладны слоўнік. – Менск : Беларускае выдавецтва Таварыства «Хата», 1997. – 166с.
6. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т.2. Г – К / [Рэд. тома А. Я. Баханькоў]. – Мінск : БелСЭ, 1978. – 768 с.
7. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т.3. Л – П / [Рэд. тома П. М. Гапановіч]. – Мінск : БелСЭ, 1979. – 672 с.
8. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т.5. Кн.1. С – У / [Рэд. тома М. Р. Суднік]. – Мінск : БелСЭ, 1982. – 663 с.
9. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т.5. Кн.2. У – Я / [Рэд. тома М. Р. Суднік]. – Мінск : БелСЭ, 1984. – 608 с.
10. Чарот, М. Мікітаў лапаць [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: https://knihi.com/Michas_Carot/Mikitaui_lapac.html. – Дата доступу: 10.03.2022.
11. Фасмер, М. Этимологический онлайн-словарь русского языка [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://lexicography.online/etymology/vasmer/>. – Дата доступу: 5.03.2022.

УДК 811.581

НЕВЕРБАЛЬНЫЕ ФОРМЫ ПРИВЕТСТВИЯ В КИТАЕ: ТРАДИЦИИ И СОВРЕМЕННОСТЬ

NON-VERBAL FORMS OF GREETINGS IN CHINA: TRADITIONAL AND MODERN

Лю Сюэхань

Liu XueHan

Белорусский государственный педагогический университет
имени Максима Танка;

Науч. рук. – Н. В. Соловьева, канд. филол. наук, доцент